

«به نام خداوند جان و خرد»

ترمینولوژی تنقیح قوانین

(سرج بیش از ۳۵۰ اصطلاح کاربردی)

دکتر حسین رفیع‌نژادی مقدم - معصومه حسن پور

با دیباچه‌ی دکتر سید محمد عاظمی

مؤسسه فرهنگی هنری انتشاراتی

نگاه بینه

سرشناسه: رفسنجانی مقدم، حسین، ۱۳۵۱-
 عنوان قرارداد: ایران، قوانین و احکام
 عنوان و نام پدیدآور: ترمینولوژی تنقیح قوانین (شرح بیش از ۳۵۰ اصطلاح کاربردی)، حسین
 رفسنجانی مقدم، معصومه حسن پور
 مشخصات نشر: تهران، نگاه پیتنه، ۱۳۹۵
 مشخصات ظاهری: ۳۰۴ص
 شابک: ۱۱-۰-۷۹۴۴-۶۰۰-۹۷۸: ۲۰۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 موضوع: حقوق جزا--ایران--اصطلاحها و تعبیرها
 مؤلف: ایران--قوانین و احکام--اصطلاحها و تعبیرها
 شناسه: فزوده: حسن پور، معصومه، ۱۳۵۷-
 رده بندی: کنگره: ۱۳۰۴/۷۳۷۹۷/۳/۷ KM
 رده بندی دی بی: ۱۴/۵۰۳۴۶
 شماره کتاب شناسی ملی: ۴۱۹۷۰۸

مؤسسه ملی هنر و انتشاراتی نگاه پیتنه

خیابان انقلاب - خیابان ولیعصر - پلک ۲۵۵ - واحد ۴

تلفن: ۴۲۵۵-۶۶۱-۶۶۴۹۲۳۳

«ترمینولوژی تنقیح قوانین (شرح بیش از ۳۵۰ اصطلاح کاربردی)»

مؤلف: دکتر حسین رفسنجانی مقدم - معصومه حسن پور

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۵

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: پژواک

شابک: ۱۱-۰-۷۹۴۴-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ و هرگونه تکثیر این اثر از طریق ارسال یا بارگذاری فایل الکترونیکی یا چاپ و
 نشر کاغذی آن بدون مجوز کتبی ناشر به هر شکل اعم از فایل، سی دی، افست، ریسوگراف، فتوکپی، زیراکس یا وسایل
 مشابه، به صورت متن کامل یا صفحاتی از آن تحت هر نام اعم از کتاب، جزوه یا غیره در فضای واقعی یا مجازی و
 همچنین توزیع، فروش، عرضه یا ارسال اثری که بدون مجوز ناشر تولید شده، موجب پیگرد قانونی است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۷	دیباچه
۱۹	مقدمه

ترمینولوژی تنقیح قوانین

۲۵	آیین نامه
۲۶	- اقسام آیین نامه
۲۶	۱- آیین نامه اجرائی
۲۷	۲- آیین نامه مستقل
۲۷	۳- قانون آیین نامه

۲۷	ابطال قانون
۲۸	- اقسام ابطال
۲۸	۱- ابطال به معنای عام
۲۹	۲- ابطال به معنای خاص
۲۹	- تفاوت ابطال و نسخ

۳۰	ابقای قانون
----	-------------

۳۱	اجرای قانون
۳۲	- اجرایی شدن قانون
۳۲	- فراهم نبودن زمینه اجرای قانون
۳۳	- عدم اجرای قانون

۳۳	اجمال قانون
۳۴	- مجمل
۳۵	- مبتین
۳۶	- ابهام

۳۶	- مبهم
۳۶	- تفاوت ابهام و اجمال
۳۷	احاله/ارجاع قانون
۳۹	- اقسام احاله
۳۹	۱- احاله درونی و احاله بیرونی
۴۰	۲- احاله کلی و احاله جزئی
۴۰	۳- احاله صریح و احاله ضمنی
۴۱	۴- احاله عریدی و احاله عرضی
۴۲	۵- احاله درجه یک و احاله درجه دو
۴۳	۶- احاله حکم احاله رضوع
۴۳	احیای قانون
۴۴	- اقسام احیای قانون
۴۴	۱- احیای صریح
۴۴	۲- احیای ضمنی
۴۶	اساسنامه
۴۶	- اقسام اساسنامه
۴۶	۱- قانون اساسنامه
۴۶	۲- اساسنامه قانونی
۴۷	۳- اساسنامه‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی
۴۸	۴- اساسنامه‌های مصوب سایر شوراها
۴۸	استثنا
۴۹	- اقسام استثنا
۴۹	۱- استثنای متصل
۴۹	۲- استثنای منقطع
۴۹	استصحاب بقای قانون
۵۰	اسناد بالادستی

۵۱	اسناد قوانین.....
۵۱	۱- سند امضا.....
۵۲	۲- سند ابلاغ.....
۵۲	۳- سند انتشار.....
۵۲	- اختلاف در اسناد قوانین.....
۵۳	اصاله الاطلاق.....
۵۴	اصاله اللفظ.....
۵۵	اصاله الجموع.....
۵۶	اصل.....
۵۷	اصل عدم عطف ترتیبی به گذشته.....
۵۸	- قلمرو قانون در زمان.....
۵۹	- استثنائات اصل عطف به اسبق بودن قوانین.....
۶۰	اصلاح قانون.....
۶۲	- اقسام اصلاح.....
۶۲	۱- اصلاح صریح و اصلاح ضمنی.....
۶۳	۲- اصلاح کلی و اصلاح جزئی (موردی یا عبارتی).....
۶۳	۳- اصلاح خاص و اصلاح عام.....
۶۴	۴- اصلاح مستقیم (لفظی) و اصلاح غیرمستقیم (عملی).....
۶۵	اصول تنقیحی.....
۶۶	اصول حقوقی.....
۶۹	اصول عملیه.....
۷۱	اصول لفظیه.....
۷۲	اعتبار قانون.....
۷۲	- قانون معتبر.....
۷۲	- قانون غیرمعتبر.....

- ۷۲ اقسام قانون غیر معتبر
- ۷۲ ۱- قانون منسوخ
- ۷۲ ۲- قانون منقضى
- ۷۳ ۳- قانون منتفى

۷۳ الحاق قانون

- ۷۳ اقسام الحاق
- ۷۳ ۱- الحاق کلی
- ۷۳ ۱- الحاق صریح
- ۷۴ ۲- الحاق تبصره
- ۷۴ ۳- الحاق بند
- ۷۴ ۴- الحاق جزء
- ۷۵ ۲- الحاق عبارتی
- ۷۵ ۱- الحاق جمله
- ۷۵ ۲- الحاق عبارت
- ۷۵ ۳- الحاق جزئی
- ۷۵ ۱- الحاق کلمه
- ۷۶ ۲- الحاق علامت

۷۶ الغای قانون

- ۷۶ ملغی
- ۷۷ ملغی الاثر
- ۷۷ لغو
- ۷۸ اقسام الغای قانون
- ۷۸ ۱- الغای کلی
- ۷۸ ۲- الغای جزئی
- ۷۸ تفاوت الغا و ابطال

۷۹ انتشار قانون

۸۰ انتفای قانون

۸۰	 منتفی
۸۱	 اقسام قانون منتفی
۸۱	 ۱- منتفی به اجرا
۸۲	 ۲- منتفی به موضوع / سالبه به انتفاء موضوع
۸۲	 انقضای قانون
۸۳	 - منقضى
۸۳	 بخشنامه
۸۵	 - اقسام بخشنامه
۸۵	 بند
۸۷	 تأیید قانون
۸۷	 تباین
۸۸	 تبصره
۹۰	 تخصیص
۹۱	 تخصیص / حمل عام بر خاص
۹۲	 - اصل عدم تخصیص
۹۲	 - تنافی بین عام و خاص
۹۳	 - اقسام تخصیص
۹۳	 ۱- تخصیص متصل
۹۴	 ۲- تخصیص منفصل
۹۴	 - تخصیص عام با مفهوم موافق
۹۵	 - تخصیص عام با مفهوم مخالف
۹۶	 - تفاوت تخصیص و استثنا
۹۷	 - دوران نسخ و تخصیص
۹۷	 ۱- عام و خاص صادر شده در یک زمان
۹۸	 ۲- عام سابق و خاص لاحق قبل از عمل به عام
۹۸	 ۳- عام سابق و خاص لاحق بعد از عمل به عام

- ۴- خاص سابق و عام لاحق ۱۰۰
- ۵- جهل به تاریخ ۱۰۲
- مورد مخصص نیست ۱۰۳
- تخصیص اکثر ۱۰۳
- مخصص ۱۰۴
- اقسام مخصص ۱۰۴
- ۱- مخصص لفظی و مخصص غیرلفظی (لبی یا عقلی) ۱۰۴
- ۲- مخصص متصل و مخصص منفصل ۱۰۶
- ملاک تشخیص مخصص متصل از منفصل ۱۰۷
- ۳- مخصص مبتنی و مخصص مجمل ۱۰۸
- یک مخصص پس از چند عام ۱۰۹
- ۱۱۰- تدوین قانون**
- کدیفیکاسیون ۱۱۱
- طبقه‌بندی قوانین ۱۱۲
- کدگذاری یا شناسه‌گذاری ۱۱۳
- ۱- طبقه‌بندی قوانین ۱۱۳
- ۲- شناسه‌گذاری ۱۱۳
- اقسام تدوین ۱۱۳
- تدوین صوری و تدوین واقعی ۱۱۳
- ۱۱۴- ترجیح بلامرجح**
- ۱۱۴- تراجم قانون**
- تفاوت تعارض و تراجم ۱۱۵
- مرجحات باب تراجم ۱۱۷
- ۱۱۷- تسری / تعمیم / شمول**
- ۱۱۸- تصمیم قانونی**
- ۱۱۹- تصمیم‌نامه**
- ۱۱۹- تصویب قانون / وضع قانون**

۱۱۹.....	- تاریخ تصویب
۱۱۹.....	۱- قوانین مصوب صحن مجلس
۱۲۰.....	۲- قوانین مصوب کمیسیون‌های مجلس (قوانین آزمایشی)
۱۲۰.....	۳- قوانین مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام
۱۲۱.....	تصویب‌نامه
۱۲۲.....	- تصویب‌نامه قانونی
۱۲۳.....	تضاد
۱۲۴.....	تعارض
۱۲۶.....	- اقسام تعارض
۱۲۶.....	۱- تعارض مستقر واقع
۱۲۶.....	۲- تعارض غیرمستقر ضرر یا بدوی
۱۲۷.....	- قواعد حل تعارض
۱۲۷.....	- قاعده اذا تعارضا تساقطا
۱۲۸.....	تغایر / مغایرت
۱۲۹.....	- اقسام مغایرت
۱۲۹.....	- کلیه قوانین مغایر لغو می‌شود
۱۳۰.....	- کلیه قوانین عام و خاص مغایر لغو می‌شود
۱۳۱.....	تغییر قانون
۱۳۱.....	تفسیر قانون
۱۳۳.....	- مرجع تفسیر
۱۳۴.....	تقدیم نص بر ظاهر
۱۳۵.....	تمدید قانون
۱۳۶.....	تنافی
۱۳۶.....	- اقسام تنافی
۱۳۶.....	۱- تنافی ذاتی
۱۳۶.....	۲- تنافی عارضی

۱۳۷	تناقض
۱۳۸	تنفیذ قانون
۱۳۹	تنقیح قوانین
۱۴۶	- اقسام تنقیح قوانین
۱۴۶	۱- تنقیح شکلی و تنقیح ماهوی
۱۴۶	الف) تنقیح شکلی (قابل دسترس ساختن قوانین و مقررات)
۱۴۶	ب) تنقیح ماهوی (قابل فهم ساختن قوانین و مقررات)
۱۴۶	۲- تمسیح، اجرا و تنقیح- تقنین
۱۴۷	تنقیح مناط
۱۴۷	جایگزینی
۱۴۸	- اقسام جایگزینی
۱۴۸	۱- جایگزینی و نسخ صریح کلی
۱۴۸	۲- جایگزینی و نسخ صریح جزئی
۱۴۸	جواز
۱۴۹	حذف قانون
۱۵۲	حقوق موضوعه
۱۵۳	حکم قانونی
۱۵۴	حکومت
۱۵۵	- اقسام حکومت
۱۵۵	۱- حکومت به صورت توسعه
۱۵۶	۲- حکومت به صورت تضییق
۱۵۷	- تفاوت حکومت و تخصیص
۱۵۸	حکم حکومتی
۱۵۹	خاص
۱۶۰	در حکم قانون

دستور العمل ۱۶۳

دلالت ۱۶۵

- اقسام دلالت ۱۶۵

۱- دلالت مطابقه یا مطابقی ۱۶۵

۲- دلالت تضمن یا تضمینی ۱۶۵

۳- دلالت التزام یا التزامی ۱۶۶

۴- دلالت اقتضا ۱۶۶

روح قانون ۱۶۶

سکوت در مقام بیان ۱۶۸

سکوت قانون / خلافت ۱۷۲

سلسله مراتب قوانین ۱۷۳

سیاست های کلی ۱۷۶

ظاهر ۱۷۸

عام ۱۷۸

- ما من عام الا و قدخص ۱۷۸

- اقسام عام ۱۷۹

- عام مؤخر از خاص ۱۸۱

عرف ۱۸۲

- تفاوت عرف و عادت ۱۸۲

- اقسام عرف ۱۸۳

علم ۱۸۳

عموم ۱۸۴

- الفاظ عموم ۱۸۴

- عموم منزلت ۱۸۵

- عموم و خصوص ۱۸۵

۱- عموم و خصوص مطلق ۱۸۶

۲- عموم و خصوص من وجه ۱۸۶

فهرست نویسی قوانین ۱۸۷

- اقسام فهرست نویسی ۱۸۷

۱- فهرست تاریخی ۱۸۷

۲- فهرست موضوعی ۱۸۷

قاعده ۱۸۸

- قاعده - وفی ۱۸۸

- قضیه اعتباری ۱۸۹

- ارکان قضیه اعتباری ۱۸۹

۱- حکم ۱۸۹

۲- متعلق حکم ۱۹۰

۳- موضوع حکم ۱۹۰

قاعده الجمع مهما امکن اولی من الطرح / جمع عرفی ۱۹۰

- مواردی از جمع عرفی ۱۹۱

قاعده قبح عقاب بلا بیان ۱۹۱

قانون ۱۹۲

- قانون به معنای عام / قانون به معنای خاص ۱۹۳

- اقسام قانون ۱۹۴

۱- قانون آزمایشی ۱۹۴

۲- قانون اذنی ۱۹۶

۳- قانون اساسی ۱۹۷

۴- قانون تفسیری / قانون استفساریه ۱۹۹

۵- قانون جامع ۲۰۰

۶- قانون دائمی ۲۰۲

۷- قانون زائد ۲۰۲

۸- قانون شکلی ۲۰۳

۲۰۴.....	۹- قانون عادی.....
۲۰۴.....	۱۰- قانون مؤجل.....
۲۰۵.....	۱۱- قانون ماهوی.....
۲۰۵.....	۱۲- قانون متروک.....
۲۰۶.....	۱۳- قانون متناوب.....
۲۰۶.....	۱۴- قانون مسکوت.....
۲۰۷.....	۱۵- قانون معلق.....
۲۰۸.....	۱۶- قانون مکرر.....
۲۰۸.....	۱۷- قانون موقت / موقتی.....
۲۱۲.....	۱۸- قانون مقید.....
۲۱۴.....	قانونگذار / مقنن.....
۲۱۵.....	قانونگذاری / تقنین.....
۲۱۵.....	کان لم یکن.....
۲۱۶.....	لازم الاجرا.....
۲۱۷.....	لایحه قانونی.....
۲۱۷.....	ماده.....
۲۱۸.....	- ماده مکرر.....
۲۱۹.....	- ماده واحده.....
۲۲۱.....	مصوبه.....
۲۲۱.....	مطلق.....
۲۲۱.....	- اطلاق.....
۲۲۲.....	- اقسام اطلاق.....
۲۲۲.....	۱- اطلاق استغراقی و اطلاق بدلی.....
۲۲۳.....	۲- اطلاق افرادی، اطلاق احوالی و اطلاق زمانی.....
۲۲۴.....	- نسبی بودن اطلاق و تقیید.....
۲۲۴.....	- تقیید / حمل مطلق بر مقید.....

۲۲۵.....	- تفاوت مطلق و عام.....
۲۲۶.....	- مقدمات حکمت.....
۲۲۷.....	۱- در مقام بیان بودن متکلم.....
۲۲۹.....	۲- عدم وجود قرینه بر تقیید.....
۲۳۰.....	۳- عدم انصراف.....
۲۳۱.....	- اقسام انصراف.....
۲۳۱.....	۱- انصراف بدوی یا ابتدایی.....
۲۳۱.....	۲- انصراف ناشی از کثرت استعمال.....
۲۳۲.....	۴- عدم قدر متیقن در مقام مخاطب.....
۲۳۴.....	مفهوم.....
۲۳۵.....	- اقسام مفهوم.....
۲۳۵.....	۱- مفهوم موافق یا قیاسی.....
۲۳۶.....	۲- مفهوم مخالف.....
۲۳۷.....	- اقسام مفهوم مخالف.....
۲۳۷.....	۱- مفهوم حصر و استثنا.....
۲۳۸.....	۲- مفهوم شرط.....
۲۳۹.....	- شرایط مفهوم شرط.....
۲۴۰.....	۳- مفهوم عدد.....
۲۴۲.....	۴- مفهوم غایت.....
۲۴۲.....	۵- مفهوم وصف.....
۲۴۳.....	۶- مفهوم لقب.....
۲۴۳.....	مقدمه قانون.....
۲۴۴.....	مقررہ.....
۲۴۵.....	ممنوعیت.....
۲۴۵.....	مؤخرہ قانون.....
۲۴۵.....	موقوف الاجرا.....
۲۴۶.....	- اقسام موقوف الاجرا.....

۲۴۶	۱- موقوف‌الاجرای صریح
۲۴۶	۲- موقوف‌الاجرای ضمنی
۲۴۶	نامه اصلاحی
۲۴۷	نسخ
۲۴۹	- اصل جواز نسخ
۲۵۰	- اصل عدم نسخ
۲۵۰	- اقسام نسخ
۲۵۱	۱- نسخ صریح
۲۵۲	۱- نسخ تأسیس
۲۵۲	۲- نسخ تأبیدی
۲۵۲	- الفاظ نسخ صریح
۲۵۹	۲- نسخ ضمنی
۲۶۰	- موارد نسخ ضمنی
۲۶۰	۱- تعارض آشتی‌ناپذیر دو قانون
۲۶۱	۲- تجدید قانونگذاری
۲۶۵	۳- نسخ در حکم نسخ صریح
۲۶۵	الف) اعلام اعتبار انحصاری یک قانون در یک موضوع خاص
۲۶۶	ب) منتفی کردن موضوع قانون سابق
۲۶۸	ج) اصلاح موادی از قانون
۲۶۹	د) تکرار عین ماده قبلی در قانون جدید
۲۷۰	هـ) سکوت در مقام بیان
۲۷۰	۴- نسخ جزئی
۲۷۱	۵- نسخ کلی
۲۷۲	۶- نسخ نسبی
۲۷۶	۷- نسخ عملی
۲۷۶	۸- نسخ تبعی
۲۷۷	الف) نسخ تبعی قانون تفسیری
۲۷۸	ب) نسخ تبعی قانون ادنی

۲۷۹.....	ج) نسخ تبعی آرای وحدت رویه دیوان عالی کشور و دیوان عدالت اداری.....
۲۸۰.....	د) نسخ تبعی آیین نامه ها.....
۲۸۲.....	- مرجع نسخ.....
۲۸۲.....	- تفاوت نسخ و تخصیص.....
۲۸۴.....	- این قانون توسط هیچ قانونی نسخ نمی گردد مگر با تصریح نام.....
۲۸۵.....	نص
۲۸۷.....	نقض قانون
۲۸۷.....	نقض قانون
۲۸۸.....	ورود
۲۹۰.....	- تفاوت ورود و حکومت.....
۲۹۰.....	- تفاوت ورود و تخصیص.....
۲۹۲.....	فهرست منابع
۲۹۸.....	نمایه واژگان

دیباچه

بسم الله الرحمن الرحيم

«لقد ارسلنا رسلنا بالبينات و انزلنا معهم الكتاب و الميزان ليقوم الناس بالقسط»

مدنی الطبع بودن افراد انسانی زمینه‌ساز روابط فردی و اجتماعی است که در تمام انواع و مواد خود دو نهاد را طلب می‌کند:

نهاد اول: وجود قواعد و موازینی است که بر اساس آن بتوان هم نیازمندیهای مشترک ناشی از این روابط را تنظیم و تأمین نمود و هم به حل و فصل اختلافات و مناقشات پدید آمده پرداخت. از این قواعد و موازین تحت عنوان «قانون» یاد می‌شود.

نهاد دوم، مرجعی است که بتواند از یک سو، تنظیم امور و تأمین نیازمندیهای مشترک جامعه را برعهده گیرد و از سوی دیگر، در مقام رفع ظلم و خصومت به احقاق حق بپردازد. به این مرجع نیز «حکومت» گفته می‌شود.

با توجه به این دو نهاد، جامعه شاهد دو رابطه حقوقی افقی (مبتنی بر ایجاب و قبول) و عمودی (مبتنی بر فرمان و اطاعت) است که سایر نهادهای همان «قانون» خواهد بود. در این خصوص، حاکمیت قانون بر روابط افقی لزوماً باید منتهی به «نظم، امنیت، عدالت و آزادی» و بر روابط عمودی باید مبتنی بر «تنظیم قدرت حکومت و تضمین آزادی افراد» باشد.

ماحصل این اوصاف، ضرورت وجود قانون اساسی، قوانین عادی، مقررات (تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها) و بخشنامه می‌باشد که انبوهی از قواعد حاکم را در جلوه‌های فردی، اجتماعی، راهی جامعه می‌نماید. در این تکثر قواعد حاکم، سلسله مراتب، تکامل، توازی، تعامل و تنازع بین قوانین و مقررات را از نظر هنجاری، ساختاری و رفتاری نمی‌توان نادیده گرفت.

این قوانین و مقررات نوعاً از یک سو به خاطر اشتراکات مفهومی و موضوعی در

عنوان کلی یا در مواد و جزئیات با یکدیگر متعارض می‌شوند و از سوی دیگر در معرض تفاسیر گوناگونی قرار می‌گیرند که گستره‌ای از ابهامات را به همراه می‌آورد. راهکار مقابله با تشّت ناشی از این واقعیت در فضای حقوقی انتظام بخشیدن بین قواعد و قوانین می‌باشد که در کشورهای متفاوت بدان پرداخته شده است. به عنوان مثال بیش از یک قرن پیش در کشور فرانسه با دسته‌بندی قوانین و مقررات مربوطه تحت عنوان «کدیفیکاسیون» به این تشّت و پراکندگی خاتمه داده شد. در کشور ایران نیز همزمان با انقلاب مشروطه، اصطلاح «تنقیح» برای اولین بار در ماده ۴۵ نظامنامه داخلی دارالشورای عالی (۱۲۸۵/۷/۲۵) به کار گرفته شد. سازمان تنقیح قوانین نیز در سال ۱۳۴۳ تأسیس گردید. آرام آرام جنبه قانونی به خود گرفت و هم‌اینک سازمان خاصی دست‌اندرکار این امر اساسی می‌باشد.

اصطلاح «تنقیح قوانین» از نظر لغوی، به معنای تهذیب، پاک کردن، پیراستن و شفاف سازی و نظایر آن است که از نظر حرفه‌ای تحت عناوین دسته‌بندی، تفکیک منطقی و ساماندهی قوانین و مقررات می‌باشد تا از رکت آن بتوان کاربران و مجریان را راهبری و هدایت نمود.

این دسته‌بندی می‌تواند در جلوه‌های مختلف مفهومی، موضوعی، واژگانی، اصلی، فرعی، معتبر، منسوخه، اجرایی، تقنینی و نظایر آن زمینه‌ساز درک منطقی حاکمیت قانون باشد تا از برکت آن، مردم بتوانند در میانه میدان روابط فردی، اجتماعی، افقی و عمودی، به آرمان مورد نظر خود (نظم، امنیت، عدالت و آزادی) دست یابند.

در این ارتباط، جناب آقای دکتر حسین رفسنجانی مقدم و سرکار خانم معصومه حسن‌پور مبادرت به تدوین مجموعه‌ای تحت عنوان «ترمینولوژی تنقیح قوانین» به دسته‌بندی الفبایی عناوین حقوقی و متفرعات راهبرانه آن پرداخته‌اند که شایسته تقدیر می‌باشند. برای این کاوشگران حقوقی آرزوی پیروزی از جمیع جهات می‌نماید.

سید محمد هاشمی

استاد بازنشسته دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه

مشکلات ناشی از حجم زیاد قوانین موجب سرگردانی حقوقدانان و قضات در استنباط از قوانین شده است. استناد برخی از قضات به یک قانون و برخی به قانون دیگر در موضوع واحد، نتیجه‌ای جز عدم فصل خصومت‌ها و نهایتاً سرگردانی مردم نداشته است. اخیراً موضوع تنقیح قوانین مورد توجه همگان قرار گرفته است و به درستی راه‌حل اصلی بسیاری از مشکلات را تنقیح قوانین و مقررات دانسته‌اند. تنقیح قوانین به معنای «شماره‌بندی و ارائه قانون معتبر و قابل اجرا پس از حذف قوانین غیرمعتبر» می‌تواند مشکلات ناشی از تریب قوانین را مرتفع نماید؛ اما تنقیح قوانین خود دارای مشکلاتی است که لازم است از یک طرف مسئولین مربوطه و از طرف دیگر حقوقدانان برای حل آنان چاره‌ای بیاندیشند.

مشکلات فراروی تنقیح قوانین

- ۱- اولین مشکل در امر تنقیح قوانین، ابهام در مفهوم آن و فقدان تعریفی واحد از آن است. این مشکل سبب شده است که تعاریف متعدد و متنوعی از تنقیح قوانین ارائه شود و تاکنون در بین حقوقدانان، اتفاق نظر و اجماع در تعریف آن به وجود نیاید.
- ۲- آشنایان به رشته تنقیح قوانین نسبت به سایر رشته‌های حقوقی بسیار کم بوده و در بین حقوقدانان نیز کمتر کسی پیدا می‌شود که کاملاً مسلط بر روش‌های تنقیح قوانین باشد.
- ۳- یکی از ابزارهای مهم برای تنقیح کنندگان، آراء و اندیشه‌های اصولی است. تنقیح قوانین بدون توجه به دانش اصول فقه میسر نخواهد شد. همچنین اصلی‌ترین نیاز یک منقّح، شناخت نسبت بین مواد قانونی و مآلاً آگاهی یافتن نسبت به قوانین ناسخ و منسوخ، عام و خاص، مطلق و مقید، حاکم و محکوم و امثال آن است. به عنوان نمونه یکی از مشکلات آن دسته از حقوقدانان ایرانی که آشنایی با علم اصول فقه

ندارند، ناتوانی در حل تعارضات ظاهری بین مواد قانونی است. در مقابل استادان رشته حقوق که مسلط بر این دانش باشند، در مواجهه با این گونه تعارضات به راحتی تعارض بدوی و ظاهری را از تعارض مستقر و واقعی تشخیص می‌دهند.

۴- فقره واژگان یکی از مشکلات آن دسته از دانش‌هایی است که دارای عمر کوتاهی بوده و مدت زیادی از تولد آنها نمی‌گذرد. تنقیح قوانین که نهایت عمر آن را نمی‌تواند بیش از تاریخ ظهور قوانین مدون دانست، از این حکم مستثنا نیست. تعریف و تعیین واژگان تنقیح قوانین می‌تواند به عنوان یکی از گام‌های اولیه در پیشرفت این دانش محسوب شود.

اصطلاحنامه‌نویسی^۱

استاد علیرضا فیض در «علم مبادی نویسی یا اصطلاحنامه‌نویسی می‌فرماید: «مبادی نویسی یا تألیف فرهنگ اصطلاحات علم، در جهان علوم و معارف بشری، اهمیت بسزایی به دست آورده و در میان ما، جایی را برای خود گشوده است و روز به روز بر احترام و ارزش آن افزوده می‌شود. در تعریف علم مبادی، می‌توان گفت: علم مبادی، عبارت است از دانستن یک سلسله تصورات، تفریقاتی که دانستن آن، برای درک مسائل علم دیگری ضروری است. موضوع علم مبادی، خود اصطلاحات علم است. زیرا مسائل مورد بحث در آن، محمولات برای موضوعاتی هستند که همه آن موضوعات، اصطلاحات علم شمرده می‌شوند. درباره فایده علم مبادی همین قدر کافی است که بگوییم بدون دانستن مبادی علم، موفقیت و پیشرفتی در علم به دست نخواهد آمد.»^۱

بند (۳) ماده (۳) قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور مصوب ۱۳۸۹/۳/۲۵ یکی از وظایف معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی را «تدوین شیوه‌نامه نگارش

۱- فیض، علیرضا، مبادی فقه و اصول، ص ۴

طرح‌ها و لوایح بر اساس چارچوب‌های علمی و تعریف لغات تخصصی مورد استفاده در موضوعات مختلف جهت استفاده قانونی دستگاه‌های حکومتی به‌گونه‌ای که تغییر در مراد مقنن نباشد» مشخص نمود. همچنین بند «ط» ماده (۶) دستورالعمل اجرایی قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور مصوب ۱۳۸۹/۵/۱۹ یکی از وظایف شورای راهبردی تنقیح قوانین را «تصویب اصطلاح‌نامه تخصصی و موضوعی قوانین» معین کرد. این کتاب می‌تواند به عنوان اصطلاح‌نامه تخصصی و موضوعی در رشته تنقیح قوانین به مت‌پیان این امر کمک کند.

هدف از تدوین این کتاب تهیه مجموعه‌ای در موضوع تنقیح قوانین به صورت کتاب دستی (هندبوک) رده دست‌اندرکاران امر تنقیح قوانین بتوانند در موارد نیاز به راحتی به آن رجوع کنند. این کتاب می‌تواند در دسترس نمایندگان مجلس شورای اسلامی و سایر مسئولین و دانشمندان تنقیح قوانین قرار گیرد و آنها را در برداشت واحد از واژگان و اصطلاحات تنقیحی آری رساند.

نکاتی در مورد این کتاب

در مورد روش تدوین این کتاب ذکر موارد زیر لازم است:

۱- هرچند نام کتاب «ترمینولوژی تنقیح قوانین» است، اما در برخی واژه‌ها لازم بود توضیح مختصری از جمله اقسام آن واژه یا تفاوت آن واژه با واژه‌های مشابه تبیین شود.

۲- در انتخاب واژگان سعی شده است اصطلاحاتی که بیشترین ارتباط را با موضوع تنقیح قوانین دارد، تعریف شود. با این حال ممکن است در نگاه اول برخی از واژه‌ها دارای ارتباط کمتری دیده شود که با مراجعه به تعریف ارائه شده دلیل انتخاب آن واژه مشخص خواهد شد؛ از جمله واژه «مفهوم مخالف» و واژه «مقدمات حکمت». برخی دیگر از واژه‌ها نیز با این که واژه تنقیحی محسوب نمی‌شود، اطلاع از مفهوم آن و تفاوت آن با واژه‌های مشابه برای دست‌اندرکاران تنقیح قوانین ضروری می‌نمود؛ از قبیل واژه «تراحیم» و واژه «تنقیح مناط».

۳- ملاک انتخاب واژگان دارا بودن یکی از ویژگی‌های زیر است:

- اصول و قواعد مربوط به تنقیح قوانین

- اصول حقوقی مرتبط با تنقیح قوانین

- مفاهیم مربوط به تعارض قوانین

- واژه‌های مربوط به تشخیص قانون معتبر

- اصطلاحات مربوط به مفاهیم پایان اعتبار قوانین

- واژه‌های مربوط به انواع روابط و پیوندهای بین قوانین

- اصول و قواعد اصول فقه که در امر تنقیح قوانین کاربرد دارد

۴- در این کتاب زدیک به ۳۶۰ واژه اعم از اصلی و فرعی جمع‌آوری و شرح داده شده است.

۵- واژگان اصلی به ترتیب روف، بعداً تنظیم شده است و واژگان فرعی مربوط به هر یک از اصطلاحات اصلی به ترتیب اهمیت، ذیل آنها قرار گرفته‌اند.

۶- حتی المقدور سعی شده است تعریف لازمی هر واژه از منابع معتبر از جمله لغتنامه دهخدا درج شود.

۷- بنا بر این بوده است که شرح واژگان از منابع معتبر لغتی و اصولی ارائه شود و در موارد خاص که تعریفی مناسب وجود نداشته، با توجه به تجربه تهیه‌کنندگان این کتاب در موضوع، تعریفی مناسب ارائه شده است.

۸- در تعاریف ارائه شده، تعریف قانونی بر تعریف حقوقی مقدم است و در تعریف حقوقی نیز تعاریف استادان حقوق، ملاک عمل قرار گرفته است. در واژگانی که خاستگاه فقهی یا اصولی دارند، ابتدا تعریف فقهی یا اصولی آن و سپس تعریف حقوقی ارائه شده است.

۹- در اکثر واژه‌هایی که تعاریف متعدد و یا نظریات مختلف ارائه شده، نظر برگزیده اعلام شده؛ با این حال در برخی واژه‌ها قضاوت نهایی به عهده خوانندگان واگذار شده است.

۱۰- حتی المقدور سعی شده است برای هر واژه حداقل یک مثال واقعی از قوانین موضوعه ضمیمه شود تا به فهم کامل واژه کمک شود.

۱۱- واژگان مترادف در کنار هم و به عنوان یک اصطلاح تعریف شده است؛ از قبیل واژگان «تقنین» و «قانونگذاری» که تعریف واحدی از آن دو ارائه و هر دو واژه در کنار هم ذکر شده است.

۱۲- در مواردی که بین یک یا چند واژه با یک اصطلاح، ارتباط اعم و اخص وجود داشته باشد، واژگان اخص ذیل واژه اعم قرار گرفته است؛ مانند واژه «عام بدلی» که ذیل واژه «عام» تعریف شده است.

۱۳- برخی واژگان که مترادف نبوده و رابطه اعم و اخص نیز نداشته، ولی با یکدیگر مرتبط بوده‌اند، در ذیل یکدیگر قرار گرفته‌اند؛ به عنوان نمونه واژه «مبین» که متضاد «مجمّل» است، هر دو در زیر واژه «احمال» تعریف شده‌اند.

۱۴- برای این کتاب دو فهرست تهیه شده است؛ اول: فهرست اصلی کتاب که واژگان اخص ذیل واژه اعم خود قرار داده شده است. دوم: فهرست کلیه واژگان صرف نظر از رابطه اعم و اخص و بر اساس الفبا در پایان کتاب تحت عنوان «نمایه واژگان» جهت دسترسی افرادی که ممکن است اطلاعاتی از ارتباط بین واژگان نداشته باشند.

۱۵- این اثر به صورت مشترک توسط دو نفر از کاشناسان حقوقی مجلس شورای اسلامی تهیه شده که تجربه چهارده سال فعالیت در اداره تهیه قوانین مجلس را دارند.

۱۶- از استاد ارجمند جناب آقای دکتر سیدمحمد هاشمی که با قبول زحمت برای نوشتن دیباچه این اثر موجب غنای این کتاب شدند، کمال تشکر و قدردانی را داریم.

۱۷- از استاد گرامی جناب آقای دکتر بهرام بهرامی که دارای مدارج عالی در دانش حقوق، تدریس در دانشگاه‌های مختلف و حسن سابقه در بالاترین محاکم دادگستری می‌باشند و ما را در انتشار این کتاب مورد تشویق قرار دادند و سایر

مسئولان محترم انتشارات «نگاه بینه» کمال تشکر و قدردانی را داریم.

۱۸- این مجموعه به عنوان اولین کتاب در موضوع ترمینولوژی تنقیح قوانین حتماً دارای نواقص و ایراداتی خواهد بود که از چشم ما پنهان بوده است. پیشاپیش از همه عزیزانی که آنها را به ما هدیه می‌دهند، صمیمانه تشکر می‌کنیم. امیدواریم نواقص کار در چاپ بعدی برطرف شود.

بهار ۱۳۹۵

www.ketab.ir